

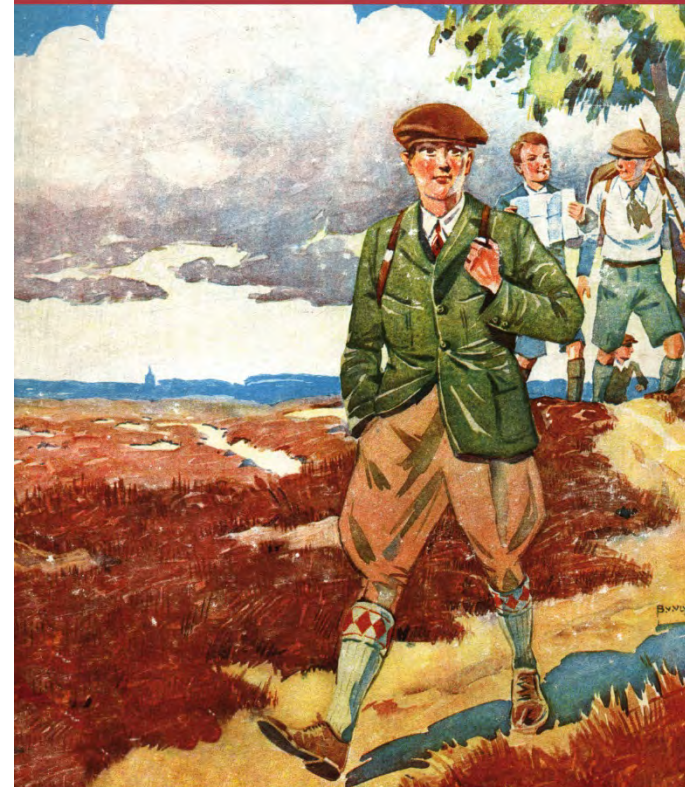
Reizen in den Vreemde

Tentoonstelling Bibliotheek Wageningen UR

15 april 2011

t/m

16 september 2011

Forum

(gebouw 102)

Droevendaalsesteeg 2

6708 PB Wageningen

<http://library.wur.nl/speccol>

Openingstijden: maandag t/m vrijdag, 9.00 - 17.00 uur

Reizen in den Vreemde

Tentoonstelling Bibliotheek Wageningen UR

15 april – 15 september 2011, maandag - vrijdag, 9.00 - 17.00 uur

Met de zomer in het vooruitzicht waarin velen van ons uitkijken naar hun welverdiende vakantie, zich voorbereiden op een lange wandeltocht of een trip naar een exotisch eiland plannen, kunt u wegdromen bij de geschiedenis van het reizen in vroeger tijden.

De tentoonstelling 'Reizen in den Vreemde' toont een selectie van bijzondere en prachtig geïllustreerde reisverslagen, prenten, dagboeken en reis- en wandelgidsen van 1650 tot 1930 uit onze collectie. De selectie beslaat drie thema's: verre reizen, studie- en cultuurreizen in Europa en wandelen in Nederland.

Bibliotheek Wageningen UR, 2011

Leeszaal Speciale Collecties

Forum (gebouw 102)

Droevendaalsesteeg 2

6708 PB Wageningen

<http://library.wur.nl/speccol>

Verantwoording

Selectie en teksten: Dicky van Donselaar, Anita Dijkstra en Joke Webbink,
Bibliotheek Wageningen UR

Advisering: Liesbeth Missel, conservator Speciale Collecties, Bibliotheek
Wageningen UR

Productie: Dicky van Donselaar, Anita Dijkstra, Piet Kostense en Yolande Minnema,
medewerkers Speciale Collecties en Publieksdiensten, Bibliotheek Wageningen UR

Meer informatie: Speciale Collecties / Joke Webbink
e-mail: speccoll.library@wur.nl / joke.webbink@wur.nl
telefoon: 0317-482701 / 0317-485168

april 2011

Verre reizen

Verre reizen werden vroeger veelal gemaakt voor handelsdoeleinden of 'in opdracht van de koning'. In de vitrines worden boeken getoond vanaf 1650 tot 1930 van Nederlandse auteurs. Een paar uitzonderingen zijn gemaakt voor Duitse schrijvers die in dienst waren van het Nederlandse leger of van de VOC. Politiek en 's lands belang speelden eveneens een belangrijke rol: vele reizen werden ondernomen naar de voormalige Nederlandse koloniën.

Daarnaast werden er vele wetenschappelijke expedities georganiseerd, waarvan nauwkeurig en uitvoerig verslag werd gedaan. Een prachtig voorbeeld hiervan is de uitvoerige verslaglegging van de expeditie Veth naar Sumatra. Een 9-delig boekwerk en een doos met foto's was hiervan het resultaat.

Vanaf het midden van de 19^e eeuw kwam het toerisme langzamerhand op gang. Men wilde nu zelf ook wel eens meemaken wat er in al die verre landen te zien was.

Arnoldus Montanus (1625-1683) was een Nederlandse theoloog en historicus. Hij was predikant te Schoonhoven en schreef verschillende boeken over kerkgeschiedenis, de geschiedenis van de Lage Landen en boeken over de geografie en geschiedenis van verliggende landen. *De Nieuwe en Onbekende Weereld: of beschryving van America en 't Zuid-Land* uit 1671 gold indertijd als standaardwerk in Europa. Het boek bevat heel veel mooie illustraties.

Montanus, A.

De nieuwe en onbekende weereld ; of beschrijving van America en 't Zuid-land, vervaetende d'oorsprong der Americaenen en Zuidlanders, gedenkwaardige togten derwaerds...

Amsterdam: Jacob Meurs, 1671. - [612 p.]

FORUM - SPEC.COLL. - R333C12

<http://www.s4ulanguages.com/marcgrave-montanus.html>

Koninklijk bezoek

Op 27 mei 2009 brachten Koningin Beatrix, Prinses Máxima en de Chileense president mevrouw Bachelet een bezoek aan Bibliotheek Wageningen UR. Tijdens dat bezoek toonde conservator Liesbeth Missel

hen o.a. het boek van Arnoldus Montanus. De toen getoonde passage over sterke Chileense vrouwen is hier tentoongesteld.

Cornelis de Bruin (1652-1727), kunstenaar en reiziger, maakte twee grote reizen. Het eerste reisverslag dateert van 1698 en ligt in de volgende vitrine. In 1701 begon hij aan zijn tweede reis. Hij bezocht Archangelsk en de Samoeden in Noord-Rusland. In Moskou aangekomen vroeg Tsaar Peter de Grote hem zijn nichtjes te schilderen. De Bruin schilderde hun portretten die werden verstuurd aan mogelijke huwelijkskandidaten. De Bruin kreeg als eerste buitenlander de gelegenheid diverse

belangwekkende gebouwen in Moskou en elders in Rusland te beschrijven. Hij besteedde aandacht aan kleding, straffen, bruiloften, voedsel, de wodka en wijn, het weer en de manier van reizen.

Bruin, C. de

Reizen over Moskovie, door Persie en Indie: ... vertoonende de beroemste lantschappen en steden, ook de byzondere dragten, beesten, gewassen en planten, ... voor al derzelve oudheden, en ... befaemde Hof van Persepolis, by den persianen Tchilminar genaemt

't Amsterdam: by Rudolph en Gerard Wetstein, Joannes Oosterwyk, Hendrik van de Gaete, 1714. - [6], 472, [12] p. : grav.

FORUM - SPEC.COLL. - R349B10

http://digbijzcoll.library.uu.nl/lees_gfx.php?W=On&BoekID=015709

Olfert Dapper (1636-1689) was een Nederlands arts en geschiedschrijver. Ook Dapper behoorde, net als Evert Ysbrants Ides, tot de vriendenkring van Nicolaes Witsen. Zijn boeken over verre landen werden in zijn tijd wereldberoemd. Vertalingen verschenen in het Engels, Frans en Duits. In Parijs bestaat nog steeds een museumpje dat aan hem gewijd is. Schrijver Willem Frederik Hermans kwam daar graag. Hij schreef zelfs een boek over hem onder de titel *Het Evangelie van O. Dapper Dapper* (1973). Dapper is echter nooit op de exotische bestemmingen, waar hij over schreef, geweest. Hij kreeg materiaal van Isaac Vossius en Samuel Blommaert. In Amsterdam is een straat naar hem vernoemd: de Dapperstraat.

Dapper, O.

Naukeurige beschrijvinge der Afrikaensche gewesten van Egypten, Barbaryen, Lybien, Biledulgerid, Negroslant, Guinea, Ethiopien, Abyssinie : vertoont in de benamingen, grenspalen, revieren, steden, gewassen...

Amsterdam: Jacob van Meurs, 1676. - 2 dl. in 1 bd.

FORUM - SPEC.COLL. - R333C06

Engelbert Kaempfer (1651-1716) was een Duitse geleerde en reiziger. Hij trad in dienst bij de VOC. In 1693 keerde hij terug naar Europa en werd benoemd aan de universiteit te Leiden. Kaempfer bracht ook de eerste ginkgo-zaden vanuit Japan naar Europa. Tot dan toe werd aangenomen dat de boom reeds uitgestorven was. Zijn verslagen worden beschouwd als de belangrijkste 18^e eeuwse Europese bronnen over Japan. Op de afbeelding staat Dejima ("Eiland dat uitsteekt"), een klein kunstmatig, waaivormig eilandje in de haven van Nagasaki. Dit eilandje was vanaf 1641 tot 1859 een Nederlandse handelspost, en het enige contact tussen de westerse wereld en het afgesloten Japan.

Kaempfer, E.

De beschryving van Japan : behelsende een verhaal van den ouden en tegenwoordigen staat en regering van dat rijk van deszelfs tempels paleysen kasteelen en andere gebouwen...Amsterdam: Arent van Huyssteen, 1733. - [500 p.]

FORUM - SPEC.COLL. - R333B04

Evert Ysbrandszoon Ides was in dienst bij de Russische tsaar Peter I toen hij naar Peking werd gezonden. Hij trok door Siberië en Mongolië naar China en bleef daar tot 1695. In zijn latere leven woonde hij in Rusland. Het is niet bekend of hij nog naar Nederland teruggekomen is. Zijn vriend Nicolaes Witsen (cartograaf, schrijver en burgemeester van Amsterdam) gaf zijn boek uit in 1710.

Driejarige reize naar China, te lande gedaan door den Moskovischen afgezant, E. Ysbrants Ides, van Moskou af..

Amsterdam: [s.n.], 1710. - 244 p.

FORUM - KLUIS - 115-D/1710-001

François Valentijn (1666-1727) reisde in 1685 en in 1704 naar Nederlands-Indië en bracht een enorme verzameling gegevens bij elkaar, die hij uitwerkte tot een zeer omvangrijk encyclopedisch werk van 8 monumentale delen. Dankzij zijn nauwgezette plaatsbeschrijvingen en

afbeeldingen is veel informatie bewaard gebleven. Het werk heeft ruim een eeuw lang als standaardwerk gefungeerd. François Valentijn mag met recht onze oudste koloniale geschiedschrijver heten.

Valentijn, F.

Oud en nieuw Oost-Indien, vervattende een naaukeurige en uitvoerige verhandeling van Nederlands Mogenthey in die gewesten

Te Dordrecht ; Te Amsterdam: bij J. van Braam ; G. Onder de Linden, 1724-1726. - 5 dl. in 8 bd. : 105 krt. en 163 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R338A02

Verzameling reisverhalen van diverse auteurs, waarvan in totaal 14 delen aanwezig zijn in de collectie. Het zijn spannende en bloederige beschrijvingen van avonturen in de 'meest afgelegene gewesten des aardkloots' (Japan, China, Nieuw-Zeeland, Nova Zembla, Ambon, Noorwegen etcetera). Het is de vraag hoe betrouwbaar de beschrijvingen zijn, maar je kunt je wel voorstellen dat menigeen veel plezier heeft beleefd aan deze verhalen. Op de afbeelding: Nederlanders streden met Chinezen om de handelsrechten op Formosa, het latere Taiwan.

Nederlandsche reizen, tot bevordering van den koophandel, na de meest afgelegene gewesten des aardkloots : doormengd met vreemde lotgevallen, en menigvuldige gevaaren, die de Nederlandsche reizigers hebben doorgestaan
Te Amsterdam ; te Harlingen: by Petrus Conradi : by V. van der Plaats, 1784-1787. - 14 dl. : grav.

FORUM - SPEC.COLL. - R349G01

De delen 3, 4 en 5 zijn digitaal beschikbaar.

Zie <http://books.google.nl/books?id=MswTAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=#v=onepage&q&f=false>

Jan Jacob Hartsinck (1716-1779) was dichter. Verder schreef hij *Beschrijving van Guiana of de wilde kust in Zuid- Amerika* dat ook in het Duits werd vertaald en gedeeltelijk in het Engels. Het boek is lang, tot ca. 1930, het standaardwerk voor Guiana gebleven. Het beschrijft de samenleving en etnografie, flora en fauna, geografie en de geschiedenis van de kolonisatie door Portugezen, Fransen, Spanjaarden en Nederlanders.

Hartsinck, J.J.

Beschrijving van Guiana, of de Wilde Kust in Zuid-America, ...

Te Amsterdam: by Gerrit Tielenburg, 1770. - 2 dl.

Jacob Gotfried Haafner (1754-1809) leidde een veelbewogen leven in India, Sri Lanka (Ceylon) en Nederland. Het boek *Reize te voet door het eiland Ceilon* werd pas na zijn dood uitgegeven. Hij was een goed verteller en gaf in zijn publicaties blijk van grote sympathie voor de bevolking en kritiek op het koloniale bestuur. Zijn boeken waren zeer populair door de vlotte schrijfstijl en werden dan ook vertaald in het Duits, Engels, Frans, Deens en Zweeds. De originele editie uit 1810 is te lezen via Google books.

Haafner, J.

Reize te voet door het eiland Ceilon - 2e dr.

Amsterdam: [s.n.], 1826. - 264 p.

FORUM - KLUIS - 226-D-4-B/1826-001

Antonius Henricus Pareau (1849–1918) ondernam reizen naar Nederlands Indië en naar Suriname. Dit boek gaat over een reis naar en door Suriname. Pareau was o.a. leraar scheikunde. Een fragment uit een beschrijving van Koninginnedag (koningin Emma) :

“Voor opschik hebben de negerinnen vrij veel over. Op een feestdag is iedere vrouw, of meisje als in een splinternieuw kleed uitgedost met eene extra opzichtige hoofddoek getooid. Die vrouwen weten zulk een doek, die sterk gesteven is, zeer kunstig tot een soort tulband of muts om het hoofd te vouwen en, eenmaal gevouwen, blijft de vorm bewaard ook als het hoofddeksel is afgenomen..... Waaron die mutsen altoos over de ooren getrokken moeten worden, is mij een raadsel, maar daarover zou ik nog heenstappen. Meer bezwaar heb ik tegen de wijze, waarop de negerinnen de rokken dragen, n.l. zoals de echte cotto-misies dit doen. Want men moet weten dat men de misies verdeelt in cotto-misies, die zich houden aan de nationale klederdracht, parto-misies, die jacquetten dragen als Europeesche dames maar toch een hoofddoek, en de kreti-misies (1), die noch in hoofdtooisel noch in de keuze van de japonnen voor de blanke dames onderdoen. Ongelukkig dat hare gelaatskleur de afkomst verraad; zelfs in het donker kan men zich niet gemakkelijk vergissen; de neus neemt dan de functiën van de oogen over!”*

(1 *) Parto is afgeleid van paletot en kreti van kleet; de negers verwisselen altoos de l en de r . (noot AH Pareau)

Pareau, A.H.

Onze West : reisschetsen

's-Gravenhage: Van Stockum, 1898. - VI, 207 p

FORUM - SPEC.COLL. - HH0485

Een geheel met pen geschreven manuscript uit 1855. Het is een gedetailleerd verslag van een reis door Schotland en Engeland over landbouw in de zomer van 1855. Zo lezen we dat Mr. Webb sedert 1844 zijn rammen in de maand juli verhuurt tot in Noord Amerika toe. Het verslag geeft allerlei informatie over landbouwgronden, stallen, schuren en prijzen. Af en toe staan er in de kantlijn aantekeningen uit 1861. In de collectie bevinden zich nog meer dagboeken van G.J. van den Bosch, die later directeur werd van Koninklijke Maatschap de Wilhelminapolder bij Goes in Zeeland.

Bosch, G.J. van den

Reis door Schotland en Engeland

[S.l.]: [s.n.], 1855. - 432 p.

FORUM - SPEC.COLL. - R361B

Indrukwekkend verslag, bestaand uit 9 delen en een doos met foto's van een expeditie naar Midden-Sumatra. De 9 delen beslaan geografie, etnografie, geologie, flora en fauna. Vader en zoon Veth namen deel aan deze expeditie, waarbij zoon Daniel vooral verantwoordelijk was voor de tekeningen en de foto's. Daniel Veth overleed op 35-jarige leeftijd tijdens een wetenschappelijke expeditie naar Angola. Multatuli zei in 1872 over (vader) P.J. Veth: 'Wie niet verbaasd staat over de kennis van prof. Veth heeft geen verstand van kennis.'

In een van de delen wordt het Rencong-letterschrift uitvoerig beschreven. Rencong is een verzamelnaam voor een aantal verwante syllabische schriften die tot in de 18^e eeuw o.a. in Sumatra gebruikt werden. Men schreef het schrift voornamelijk op hout, bamboe, boombast of bladeren, dierenhuiden en soms op hoorns van karbouwen. Op de andere afbeelding zijn een aantal huissieraden en hangmandjes te zien.

Veth, P.J. ; Veth, D.D. ; Cornelissen, C.H. ; Hasselt, A.L. van ; Snelleman, J.F. ; Boerlage, J.G.

Midden - Sumatra : reizen en onderzoekingen der Sumatra - expeditie, uitgerust door het Aardrijkskundig Genootschap, 1877 - 1879

Leiden: Brill, 1881-1892. - 4 dl. in 9 bd.en 1 doos : 145 foto's op 75 bl.

FORUM - SPEC.COLL. - HH1180

FORUM - SPEC.COLL. - R360F059

Hendrik Pieter Nicolaas Muller (1859-1941) was zakenman, diplomaat, wereldreiziger en filantroop. Door zijn belangstelling voor vreemde volken ging hij in Duitsland volkenkunde studeren. Hij publiceerde talloze boeken, artikelen en brochures over zijn reizen.

Muller, H.P.N.

Zuid-Afrika : reisherinneringen

Leiden: Sijthoff, 1889. - 396 p., [22] p. pl., [2] bl. krt

FORUM - SPEC.COLL. - HH0116

Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936) was een Nederlands arabist en islamoloog. Hij kreeg toestemming om als een van de eerste westerlingen ooit Mekka te bezoeken, rond 1888-1889, en daar te fotograferen. Hij werd wereldberoemd door zijn boeken over Mekka, beschrijvingen van de Mekkaanse samenleving en de geschiedenis van de stad, vergezeld van twee sets foto's. De ene set van 40 foto's is door Snouck Hurgronje zelf genomen, de andere set is gemaakt door Abd al-Ghaffar, arts en natuurkundige uit Mekka. Snouck Hurgronje vertrok later naar Atjeh. Hij had hevige kritiek op het Nederlandse koloniale beleid in Nederlands Indië.

Snouck Hurgronje, C.

Mekka

[Den] Haag: Nijhoff, 1888-1889.

FORUM - SPEC.COLL. - R360F055

http://digitalgallery.nypl.org/nypldigital/dgkeysearchresult.cfm?parent_id=341398&word=

Snouck Hurgronje, C.
Bilder aus Mekka : mit kurzem erlauterndem Texte
Leiden: Brill, 1889. - [2], XVIII p. : 20 foto's.
FORUM - SPEC.COLL. - R360F039

De reiziger kon zich met deze toeristische reisgids met kaartjes en plattegronden terdege voorbereiden op de reis. In het boek zijn uitvoerige paklijsten beschreven en wordt informatie gegeven over fooien, hotels, levenswijze enzovoort. Een citaat, p.12-13:

“Minstens eenmaal ’s daags verwisselt men van ondergoed. Een bediende uit het hotel zal u spoedig een waschman (toekang menatoe) kunnen bezorgen, die uwe wasch uitzoekt en telt en haar geheel opgemaakt weder in uwe kamer bezorgt tegen 3 tot 10 cent per stuk, alles dooreen gerekend.”

Bemmelen, J.F. van ; Hooyer, G.B. ; Niermeyer, J.F.
Reisgids voor Nederlandsch-Indie, samengesteld op uitnodiging der Koninklijke Paketvaart Maatschappij
Amsterdam: De Bussy, 1906. - 262 p.
FORUM - SPEC.COLL. - HH0575

Deze foto's kocht men als souvenir in Nederlands Oost-Indië en werden vervolgens in een album geplakt, vermoedelijk om familie en vrienden over de reis of het verblijf te kunnen vertellen. Vanaf 1845 tot rond 1940 werden de foto's gemaakt door commerciële fotografen. Over het algemeen werd er geposeerd voor de foto's. De opkomst van de prentbriefkaart en de toename van amateurfotografie betekende het einde van commerciële foto's als souvenir.

Diemont ; Kurkdjian, O. ; Sprong, van der ; Wolvekamp, M.E.
[Photographische opnamen van de plantentuin Buitenzorg, van landbouw, kunstnijverheid en cultuur in Nederlandsch Oost-Indie]
[S.l.]: [s.n.], [ca. 1930]. - 2 fotoalbums : 87 foto's.
FORUM - SPEC.COLL. - R360F032

Carl Benjamin Hermann baron von Rosenberg (1817-1888) was telg uit een oud adellijk Hessisch geslacht. Hij nam als vrijwilliger dienst bij het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger. Hij ontwikkelde zich tot natuuronderzoeker, cartograaf en tekenaar en deed 30 jaar wetenschappelijk onderzoek in verschillende gebieden in Nederlands Indië

o.a. de Geelvinkbaai (nu Paradijsvogelbaai of in het Indonesisch Teluk Cenderawasih) en op Sulawesi en Sumatra.

Rosenberg, C.B.H. von ; Leupe, P.A.

Reistogten in de afdeeling Gorontalo, gedaan op last der Nederlandsch Indische regering

Amsterdam: Muller, 1865. - 162 p. : 9 pl., 2 krt.

FORUM - SPEC.COLL. - R387B02-1

Het doel van deze expeditie naar Suriname, in opdracht van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap (KNAG), was het verkennen van het gebied bij de zuidgrens van Suriname en het in kaart brengen van de Suriname-rivier. De expeditie werd geleid door cartograaf De Goeje en Bisschop van Tuinen. De expeditie duurde 5 maanden en kostte 23.194 gulden. Het was de derde expeditie die het KNAG naar Suriname ondernam.

Links op de bovenste foto Bisschop van Tuinen.

Goeje, C.H. de

Verlag der Toemoekhoemak-Expeditie : (Tumuc-Humac-Expeditie)

Leiden: Brill, 1908. - 226 p : ill.

FORUM - STACKS - 297C11

Carl Bock reisde naar Oost en Zuid-Borneo met speciale etnografische belangstelling voor de koppensnellers van Borneo. Zijn boeken waren kunstzinnig en eerder journalistiek dan wetenschappelijk interessant. Zijn lithografieën waarop vaak halfnaakte figuren werden afgebeeld waren zeer populair bij het 19e eeuwse publiek. De titel van deze plaat uit 1881: 'Slapende poenans in hun woning, het woud'.

Bock, C. ; Robidé van der Aa, P.J.B.C. ; Tromp, S.W.

Reis in Oost- en Zuid-Borneo van Koetei naar Banjermassin ondernomen op last van de Indische regeering in 1879 en 1880

's Gravenhage: Nijhoff, 1881-1887. - 2 dl

FORUM - SPEC.COLL. - HH0127

Dat Maria en Johanna Lammens ten tijde van hun reis een journaal (dagboek) bijhielden is bijzonder: vrouwen schreven en reisden aanzienlijk minder dan mannen. Het dagboek van de zusters Lammens is de enige tekst over een reis vanuit de Republiek naar Indië die door vrouwen is geschreven. Het dagboek is openhartig en gedetailleerd en zeer

lezenswaard. Het originele dagboek bevindt zich in het Rijksarchief Zuid-Holland te Den Haag.

Het dagboek van de gezusters Swellengrebel is, voorzover bekend, het enige dagboek van een reis van de Kaap naar de Republiek der Nederlanden. Het beschrijft nauwkeurig hoe zij de dagen doorbrachten. Eten blijkt een belangrijk onderdeel van hun tijdsbesteding en ze noteerden alles wat ze bij elke maaltijd voorgezet kregen (gevulde gans, gebraden speenvarken of eend met kool). Dat was zeker niet de kost die het gewone scheepsvolk te eten kreeg. Het origineel van dit reisverslag bevindt zich in Sint Maarten, Noord-Holland.

Barend - van Haeften, M.L. ; Eyck van Heslinga, E.S. van ; Lammens, M.W. ; Lammens, J.S. ; Swellengrebel, H. ; Swellengrebel, J.

Op reis met de VOC : de openhartige dagboeken van de zusters Lammens en Swellengrebel

Zuthphen: Walburg Pers, 1996. - 179 p.

FORUM - STACKS - NN00054,95

De Linschoten Vereeniging is een vereniging die zeldzame of onuitgegeven Nederlandse reisverslagen en landbeschrijvingen publiceert. Het eerste deel verscheen in 1909. Jaarlijks publiceert de Linschoten-Vereeniging een nieuw deel in deze reeks. De vereniging werd genoemd naar Jan Huygen van Linschoten, de man die aan het einde van de zestiende eeuw zijn reisgeschriften publiceerde en daarmee voor de Nederlanders de zeeweg naar Azië openlegde.

Linschoten-Vereeniging ('s-Gravenhage)

Werken van de Linschoten-Vereeniging

Zutphen: Walburg

FORUM - STACKS - NN00054. - DI. 2(1910)

59 delen zijn inmiddels gedigitaliseerd:

http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/instellingen/linschoten_vereeniging

Studie- en culturreizen in Europa

Grand Tour

Een 'Grand Tour' was de reis die een jongeling van goeden huize maakte ter afsluiting van zijn educatie. Zo'n reis duurde maanden, soms zelfs jaren, en voerde langs de voornaamste hoofdsteden in Europa. Een verblijf in Italië vormde meestal het hoogtepunt van de reis, maar ook Franse en Hoog-Duitse steden werden bezocht. In Engeland, Frankrijk en Duitsland waren het vaak jonge edellieden die een Grand Tour maakten. In de Nederlanden was er door de ontwikkelingen in de Gouden Eeuw al vroeg in de 17^e eeuw sprake van een burgerlijk karakter. Rijke zonen van topambtenaren, regenten en kooplui gingen op reis.

De Grand Tour was geenszins alleen een kunstreis. Er werd ook veel waarde gehecht aan het opdoen van kennis op staatkundig, juridisch en economisch gebied en het aangaan van handelsbetrekkingen. Sommige jongemannen gingen studeren aan buitenlandse universiteiten. Het was in de 17^e eeuw ook niet ongebruikelijk dat Nederlandse schilders ter afsluiting van hun opleiding naar Italië trokken.

Cornelis de Bruin of Cornelis de Bruyn (1652-1727) was een Nederlandse schilder, reiziger en schrijver. Hij maakte twee grote reizen (1674-1693) en (1701-1708). Na zijn eerste reis via Duitsland, Rome, Napels en Livorno naar Smirna, Klein Azië, Egypte en de Griekse eilanden, publiceerde hij dit boek. Het was het eerste boek met gegraveerde prenten in kleurendruk ter wereld. Tijdens deze reis verbleef hij acht jaar in Venetië, waar hij lessen in de schilderskunst ontving van Carlo Loth. In 1675 wordt hij aangenomen in de Bend der Nederlandsche Konstenaars; de Nederlands-Vlaamse schildersvereniging in Rome. Dit ging met ontgroeningsrituelen gepaard,

door hem beschreven en afgebeeld in zijn boek. Helaas is het hier getoonde exemplaar geen kleurendruk.

Het boek dat Cornelis de Bruin schreef over zijn tweede reis is te zien in de eerste vitrine.

Bruin, C. de

Reizen van Cornelis de Bruyn, door de vermaardste deelen van Klein Asia, de eylanden Scio, Rhodus, ...

Tot Delft: gedrukt by Henrik van Krooneveld, 1698. - [17], 398, [8] p. : 210 grav.

FORUM - SPEC.COLL. - R349B11

http://digbijzcoll.library.uu.nl/lees_gfx.php?lang=nl&W=On&BoekID=015733

Op een klassieke Grand Tour door Italië was het verleden voelbaar aanwezig. De vele resten van Romeinse tempels, triomfbogen, theaters, aquaducten en andere bouwwerken verklaren de grote aantrekkingskracht van de Italiaanse steden. Men kon de oudheid er als het ware herbeleven. Dit vormde één van de belangrijkste grondmotieven achter de Grand Tour.

Bufalini, L. di G.P. ; Monaco, F. ; Nolli, C. ; Nolli, G.B.

Roma

[Rome]: [s.n.], 1748. - 1 krt. : ets.

FORUM - SPEC.COLL. - RKBI_34

De grootste triomfboog van Rome en het grootste amfitheater van het Romeinse Rijk worden op deze plaat getoond. De Boog van Constantijn werd opgericht ter herinnering aan de overwinning van Constantijn de Grote in 312 na Christus, waarna hij alleenheerser werd over het westelijk deel van het Romeinse Rijk. Het 25 meter hoge monument is gemaakt van marmer en baksteen en werd voltooid in het jaar 315.

Het Colosseum werd gebouwd in de 1^e eeuw na Christus voor de Flavische keizers. Het was geheel bedoeld voor de spelen die werden georganiseerd en gefinancierd door de heersende keizer, zoals gladiatorengevechten, jachtpartijen en gevechten met wilde dieren. Het gebouw heeft een omtrek van 527 m., is 48,5 m. hoog, de buitenmuur heeft drie rijen met 80 bogen, er waren 76 ingangen en er was plaats voor meer dan 50.000 toeschouwers.

Perelle, A. ; Bouteux, M. le ; Livens ; Silvestre, I. ; Aveline ; Naudin, J.B. ; Patel
Les Veues des belles maisons de France. – Bevat o.a.:

Veues de Rome et des environs / fait par Perelle

Paris: Langlois, [ca. 1695]. - 7 dl. in 1 bd. : 241 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R357A02. – pl. 230

Niet alleen de stad Rome zelf was in trek bij buitenlandse reizigers, maar ook de omgeving. Tivoli, ca. 25 km. ten oosten van Rome gelegen, met het 16^e eeuwse paleis Villa d'Este vormde een belangrijke toeristische trekpleister. Het ontwerp van de tuinen bevat veel architecturale componenten, waaronder curieuze waterwerken, zoals fonteinen, cascades en sierbassins. Dit unieke voorbeeld van een Italiaanse zestiende-eeuwse tuin stond waarschijnlijk model voor de ontwikkeling van veel vroege Europese tuinen.

Rossi, G.J. ; Rossi, G.D. ; Rubeis, J.J. de

Roma [Verzameling afbeeldingen tuinarchitectuur, Rome en omgeving, eerste helft 17e eeuw]

[Roma]: [Rossi], [ca. 1618-1650] : 33 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R357A03

Vanaf eind 16^e eeuw en gedurende de 17^e eeuw ging de interesse vooral uit naar het gebouw Villa d'Este en de indrukwekkende waterwerken in de tuin. In de loop van de achttiende eeuw waren het vooral het omringende

landschap, de natuurlijke watervallen en de overblijfselen uit de klassieke oudheid die een grote toeloop veroorzaakten. In de 17^e eeuw zag men de waterval alleen maar als iets angstaanjagends. Later kwam er steeds meer waardering voor de grootsheid en schilderachtigheid. Dit geheel in overeenstemming met de opkomende romantische stroming in de westerse cultuur aan het einde van de 18^e eeuw.

Het ronde tempeltje van Sibylle of Vesta, gebouwd in de eerste eeuw voor Christus, dat boven aan een van de watervallen staat, gold als een voorbeeld van perfecte architectuur.

Falda, G.B. ; Venturini, G.F.

Le fontane di Roma nelle piazze, e luoghi publici della citta, con il loro prospetti, come sono al presente

Roma: Gio. Giacomo de Rossi, 1691. - 4 dl. in 1 bd. : 107 grav.

FORUM - SPEC.COLL. - R351A021

Dat ook Nederlanders geïnteresseerd waren in de Italiaanse waterwerken mag blijken uit deze in Amsterdam uitgegeven verzameling van prenten. Dezelfde prenten komen ook voor in het hiervoor getoonde boek, maar zijn hier voorzien van Nederlandse onderschriften. De fontein van Villa Albrondini in Frascati werd veel bezocht als een aangenaam tijdverdrijf, zoals is te zien aan de afgebeelde figuren aan de voet van de fontein.

Madero, C.

Verscheyde schoone en vermaakelyke gesigten en fontyne uyt het pauselyke-palys en andere voornaamen hoven tot Roma ...

en uyt gegeven tot Amsteldam: door lochem Bornmeester, [1691] : 14 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R353A33

Op Grand Tour bezochten Amsterdamse, Haagse en Leidse burgers vaak ook enkele beroemde universiteiten. In de eerste helft van de 17e eeuw trokken vooral de universiteiten in de Loirevallei, zoals Angers, Orléans en Bourges een aanzienlijke stroom Hollandse studenten. In de regel hadden deze al een universiteit doorlopen in Leiden, Utrecht of Harderwijk en was een doctorstitel behaald aan een buitenlandse universiteit 'slechts' een klap op de vuurpijl. Regelmatig werden uitstapjes gemaakt en steden, kastelen en monumenten in de omgeving bezocht, zoals het hier afgebeelde renaissancekasteel van Blois.

Marotte, J. ; Clerc, S. le ; Silvestre, I. ; Boissiere, la ; Brissart, P. ; Marot, J. ;
Dorbay
[Plattegronden en gezichten van o.a. het Louvre en de kastelen Fontainebleau,
Monceaux, Chambor, Blois, Compiègne, Marimont en Mommedy]
[S.l.]: [s.n.], [1666-1680] : 47 pl.
FORUM - SPEC.COLL. - R342A10

Gabriel Perelle (1595-1677) en zijn zonen Nicolas (1631-1692) en Adam (1640-1695) waren invloedrijke Franse kunstenaars. Gabriel Perelle bracht zijn zonen de beginselen bij van het vogelvluchtperspectief. Zij maakten voornamelijk gravures van kastelen, paleizen, fonteinen en tuinen in Frankrijk. Het werk van vader en zonen is nauwelijks van elkaar te onderscheiden en werd vaak simpelweg gesigneerd met 'fait par Parelle'. De platen werden in verschillende series uitgegeven en hadden vooral betrekking op Parijs en buitenplaatsen in de omgeving van Parijs, zoals Versailles, Chantilly, Vaux le Vicomte en Fontainebleau. De hier getoonde boeken bevatten meerdere series prenten en zijn bovendien nog aangevuld met platen van anderen. Deze platen hebben betrekking op andere steden, meestal buiten Frankrijk, zoals Rome, Venetië, Madrid, Keulen, Trier, Luxemburg, Hamburg, Riga, Stockholm, maar ook Vlissingen. Een Grand Tour in boekvorm en wellicht aangeschaft als souvenir.

Perelle

[Vues des maisons royales de Paris et de ses environs]. - Bevat ook: vues des plus beaux lieux de Rome et de ses environs. - 22 grav.
Paris: N. Langlois, [ca. 1680] : 164 grav.
FORUM - SPEC.COLL. - R352A06

Perelle, A.

Receuil des plus belles veues des maisons Royale de France
Paris: [Nicolas] de Poilly, [ca. 1750] : 130 gekl. grav. - Bij enkele grav. Ned. onderschrift
FORUM - SPEC.COLL. - R341A23

Perelle, A. ; Aveline ; Swidde, W. ; Marot, J. ; Aveelen, J. van der ; Potre, le
Veues des plus beaux batimens de France. - Bevat o.a.: Les places, portes, fontaines, eglises, et maisons de Paris. - Veues des plus beaux endroits de Versailles. - Veues de Rome et des environs ; [Diverse prenten van verschillende Aziatische en Europeese steden]
Paris: N[icolas] Langlois, [ca. 1700]. - 4 dl. in 1 bd. : pl.

Koning Lodewijk XIV (1638-1715), de Zonnekoning, liet vele stedenbouwkundige vernieuwingen doorvoeren in Parijs. Dankzij deze ambitieuze classicistische projecten groeide Parijs uit tot een volwaardige reisbestemming en overvleugelde het de grote Franse provinciesteden. Ook won het aan culturele status ten opzicht van de kwijnende luister van Rome en andere Italiaanse kuststeden.

Lodewijk XIV besloot zijn residentie te verplaatsen naar het Paleis van Versailles. Het jachtslot bij het gehucht Versailles werd uitgebreid tot een reusachtig bouwwerk. De perfect symmetrische tuinen van Versailles met vele vijvers, fontein, beelden, paviljoenen, lusthoven, een orangerie, een grot en een Grand Canal van ruim 1,5 km. lang en 120 m. breed werden ontworpen door tuinarchitect André Le Nôtre.

Pautre, P. le

Plan general de la Ville et du chateau de Versailles, de ses jardins, bosquets et fontaines

Paris: Demortain, [s.a.]: gravure

FORUM - SPEC.COLL. - TUIN 01.1202.02

Nicolaas Visscher II (1649-1702) gaf aan het eind van de 17e eeuw een serie prenten van Versailles uit. De familie Visscher dreef bijna een eeuw lang een belangrijke kunsthandel en kaartenuitgeverij in Amsterdam. Het bedrijf werd begin 17^e eeuw opgericht door grootvader C.J. Visscher (1587-1652) en na de dood van Elizabeth Visscher, de weduwe van kleinzoon Nicolaas II, overgenomen door Pieter Schenk. Het werk van de familie Visscher wordt gekenmerkt door de hoge kwaliteit van de gravures en de redelijke betrouwbaarheid van de kaarten.

[Verzameling prenten van Versailles]

[Amsterdam]: [Nicolas Visscher], [1680-ca. 1690]. - 6 dl. in 1 bd. : ca. 81 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R350H01

Uitgevers gingen ook handzame reis- en tuingidsjes publiceren. Soms werden de prenten nagemaakt van andere uitgaven. Hier een voorbeeld van een Franstalig gidsje over het labyrint in de tuinen van Versailles en een tweetalige gids (Frans-Duits) van een Duitse uitgever over hetzelfde onderwerp met spiegelbeeldige prenten. De fontein met

beeldengroepen in het doolhof, alle met als thema een bepaalde fabel, worden hierin beschreven.

Benserade, van ; Aesope ; Clerc, S. le ; Perrault

Labyrinte de Versailles

Paris: L'Imprimerie Royale, 1679. - 34, 79 p. : 39 grav.

FORUM - SPEC.COLL. - R352E12

Krauss, J.U.

Vues de Versailles = Die Prospect von Versailles

Augsburg: [s.n.], [ca. 1680] : ca. 110 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R335F20

Natuurervaringen op reis

In de loop van de 17^e eeuw gingen de reizigers met andere ogen kijken dan hun voorgangers. Behalve vruchtbare weilanden en geometrische tuinen werden voortaan ook ongecultiveerde, ruige en ietwat vreeswekkende landschappen gewaardeerd (diepe valleien, ijselijk hoge bergen en donderende watervallen). De Engelsman Edward Brown beschreef zijn in 1668 begonnen reis door Europa. In deze Nederlandse vertaling is ook een afbeelding opgenomen van zijn doortocht door de bergen in Hongarije.

Brown, E.

Naauwkeurige en gedenkwaardige reysen van Edward Brown : door Nederland, Duytsland, Hongaryen, ...

Amsterdam: Jan ten Hoorn, 1696. - [352 p.]

FORUM - SPEC.COLL. - R334G05

Nieuwe groepen reizigers en andere bestemmingen

Eind 17^e / begin 18^e eeuw gaan ook steeds meer mannen uit de betere middenklasse, stedelijke ambtenaren, predikanten, kleine kooplui en vrouwen op reis. Ook kinderen en ouderen, 40- en 50-plussers, gingen reizen. Reizen werd van individuele rite de passage meer en meer een familiebezigheid. De nadruk kwam ook meer op de recreatieve en culturele aspecten te liggen en minder op de educatieve. Door publieke concerten, tentoonstellingen en veilingen verkreeg de burgerij kennis en ontstond er een kritische publieke opinie. De Nederlandse elite en middenklasse omarmden het ideaal van de hôte homme, connoisseur of liefhebber; brede kennis gaf sociaal aanzien. Kunst werd ook

belangrijker in reiservaringen doordat veel vorstelijke verzamelingen en 'musea' hun deuren openden. Praktische kunstgidsjes en handboeken over esthetische theorie verschenen.

Kortere reizen waren voor een grotere groep beter te financieren en werden gepaster gevonden, met name voor de vrouwelijke reizigers. Wel ging men eventueel vaker op reis, de zogenaamde 'plaisiertogtjes'. Een zeer kleine groep van connoisseurs en kunstliefhebbers trok nog wel naar Frankrijk en Italië voor een lange reis. Maar de culturele hiërarchie veranderde: Rome werd overvleugeld door Parijs, terwijl ook de Nederlanden, Engeland en Duitsland een status verwierven als culturele bestemming.

Vanaf 1579 waren de 7 Noord-Nederlandse provincies verenigd door de Unie van Utrecht. In de 17^e Eeuw, de Gouden Eeuw, verwierf deze kleine republiek grote politieke, maar vooral economische macht. Het zelfbewustzijn van de 'Nederlanders' groeide en ook het nationalisme. Mede daardoor werd reizen binnen 'Nederland' populairder.

Deze kaart van de Republiek der zeven verenigde Nederlanden is waarschijnlijk rond 1700 getekend door Casper Specht. Hij werkte in Utrecht tussen 1684 en 1708.

Links op de kaart zijn de wapens te zien van de 7 provincies. De Nederlandse leeuw is terug te vinden in alle wapenschilden, behalve in die van Groningen. Verder worden per provincie vermeld: de administratieve districten, de namen van rivieren, het aantal steden en plaatsen en het aantal uren dat nodig is om rond elke provincie te reizen.

Specht, C.

Land Caerte van 't Verenigde Nederland met 't gene daer Onderhoort Verdeelt in Syn Provincien

Amsterdam: R & L Ottens, [s.a.]. - 1 krt. : Gravure.

FORUM - SPEC.COLL. - Rct.Atlas I, 7

Claas Bruin (1671-1731) was boekhouder van beroep en beoefende dichtkunst en schreef toneelstukken. Het gedicht "Speelreis langs de Vechtstroom", gevoegd achter het hiernaast getoonde prentwerk *De zegepraalende Vecht*, is een bekend werk van Claas Bruin. Ook schreef hij enkele reisverslagen. In zijn *Kleefsche en Zuid-Hollandse arcadia* en *Noordhollandse arcadia* verhaalt hij in rijm over zijn reizen. De boeken zijn voorzien van kleine prenten en korte aardrijks- en geschiedkundige uitleg.

Bruin, C. ; Schoemaker, G.
Noordhollandsche arkadia
Amsteldam: Evert Visscher, 1732. - 502 p. : pl.
FORUM - SPEC.COLL. - R338H26

Bruin, C. ; Smids, L.
Kleefsche en Zuid-Hollandsche arkadia, of dag-verhaal van twee reizen, in en omtrent die gewesten gedaan - 2e dr.
Amsteldam: Evert Visscher, 1730. - 208 p. : pl.
FORUM - SPEC.COLL. - R352F10

Transport

Er bestaan meeslepende verhalen over spectaculaire ongelukken op slechte, primitieve wegen, alpine lawines, boze wolven en beren, meedogenloze struikrovers, piraten en onbetrouwbare voerlui, maar dankzij de aanleg van trekvaarten en steenwegen en de intensivering van het publieke transport werd reizen in de loop van de 17de en 18de eeuw een stuk veiliger, comfortabeler en goedkoper. Door goedkope schuitkaartjes in Holland en Vlaanderen kwamen ook andere groepen aan reizen toe. Hier is een voorbeeld te zien van het reizen per trekschuit over de Vecht.

Stoopendaal, D. ; Leth, A. de ; Bruin, C.
De zegepraalende Vecht, vertoonende verscheidene gesichten van lustplaatsen, heeren huysen en dorpen; ...
Amsteldam: Wed. Nicolaus Visscher, 1719. - 16 p. : 98 aangezichten, 1 krt.
FORUM - SPEC.COLL. - R350A14

George-Louis le Rouge (ca. 1712- 1780) werd als Georg Ludwig geboren in Hannover en opgeleid als militair ingenieur en verkenner. Rond 1740 verhuisde hij naar Parijs, waar hij als graveur, boek- en kaartenuitgever een winkel opzette. Le Rouge heeft veel Engelse boeken in het Frans vertaald en veel van de kaarten die hij publiceerde zijn gebaseerd op

Engelse kaarten. Hij publiceerde gedurende 40 jaar duizenden kaarten en verwierf met zijn werk de eretitel "Geographe du Roi".

Tussen 1775 en 1789 werd dit 21-delige werk gepubliceerd. Hierin worden plattegronden en perspectieftekeningen van tuinen getoond die representatief waren voor die tijd. Het betreft niet alleen tuinen in Frankrijk, maar ook in Engeland, Duitsland, Italië en België. In het midden van de 18^e eeuw kwam een meer landschappelijke aanleg in de mode. Hier worden 2 prenten getoond van tuinen in Engeland: Carlton House en Kew Gardens, aangelegd in de vroege Engelse landschapsstijl. De Chinese pagode is een goed voorbeeld van de 'nieuwe' mode om exotische bouwwerken in de tuin op te nemen.

Rouge, G.L. le ; Andre ; Richard, A.

Détail des nouveaux jardins à la mode : jardins anglois-chinois

Paris: Le Rouge, [1775-1789]. - 21 cahiers : 487 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R357A04

<http://inha.divvalib.net/collection/?q=le+rouge&f=1&navigation=0&x=0&y=0>

http://www.divvalib.net/divvalibdev/user/inha/files/6001-7000/6637/media/6649/0633_doucet_4RES216_06.pdf

Reis- en zakatlassen

In de 18^e eeuw verschenen er reis- en zakatlassen, die gemakkelijk mee te nemen waren als men ging reizen. Hier worden er 3 getoond die betrekking hebben op de Nederlandse provincies.

Deze *Compleete zakatlas van de zeventien Nederlandsche provincien* bevat beschrijvingen en kaarten van zowel de noordelijke als de zuidelijke Nederlandse provincies, maar ook een wereldkaart en kaarten van de verschillende werelddelen.

Compleete zakatlas van de zeventien Nederlandsche provincien, begreepen in 31, zeer naauwkeurig en zindelyk in 't koper gebragte kaarten, op nieuw vervaardigd, naar de laatste verbeteringen ...

Te Amsteldam: by Elwe en Langeveld, 1785. - 191 p. : 29 krt.

FORUM - SPEC.COLL. - R341E12

Behalve een groot aantal gedetailleerde kaarten van de Noord-Nederlandse provincies zijn in deze reisatlas beschrijvingen opgenomen van 5 'reistogten' door Nederland vanuit Amsterdam. Over Wageningen wordt vermeld: "De Stad is zeer oud, dewyl Tacitus in zyne Historie er

reeds gewag van maakt, onder den Naam van Vada". Er zijn ook allerlei wetenswaardigheden voor de reiziger opgenomen, zoals trekschuitverbindingen en herbergen en logementen. In Wageningen "onder andere het Logement De Koning van Denemarken".

Sepp, C. ; Sepp, J.C.

Nieuwe geographische Nederlandsche reise- en zak-atlas; vervattende vyf en zeventig gekleurde, naauwkeurig geteekende en gegraveerde, ook accuraat aan elkander sluitende kaarten van de Vereenigde Nederlanden; ...

Amsterdam: J.C. Sepp, 1773. - 132 p. : 73 gekl. krt.

ISN 152111

FORUM - SPEC.COLL. - R335H13

Bijzonder aan deze atlas zijn de uitklapbare kaarten, waaronder plattegronden van steden. Verder zitten er een aantal 'afstandswijzers' in; tabellen waaruit afgelezen kan worden hoe lang de reis duurt van de ene stad naar de andere. De reis tussen Wageningen en Delft is '40 uren gaans'.

Leth, H. de

Nieuwe geographische en historische atlas, van de zeven Vereen[i]gde Nederlandsche Provintien; bestaande inde vijftig nieuwe accurate kaarten, waar onder veele particuliere gemeeten heemraadschappen, plans van de voornaamste steden, ...

Te Amsterdam: by Hendrik de Leth in de Visser, [1740]. - 156 p. : 52 uitslaande krt.

FORUM - SPEC.COLL. - R342F17

Wandelen in Nederland

Wandelen is iets van alle tijden. Was het wandelen (lopen) vroeger vooral een manier om van de ene plaats naar de andere te komen bij gebrek aan andere vervoersmiddelen, tegenwoordig is wandelen vooral een recreatieve bezigheid.

In vroeger tijden werden afstanden gemeten in uren gaans, en het dorp verderop was voor veel mensen al een 'reize in den vreemde'. Wandelen als ontspanning was vooral iets voor de gegoede burgerij. De zondagswandeling in het park, aangelegde tuinen bij buitenhuizen was vooral ook een sociale bezigheid.

Stephanus Hanewinckel (1766-1856) werd geboren in de pastorie van Nuenen (N-B). Hij studeerde theologie in Groningen en was predikant in diverse Brabantse dorpen. In drie anoniem uitgegeven boeken (1799-1801) beschreef hij reizen door de Meijerij van Den Bosch. In 44 brieven beschreef hij twee wandelreizen. Door zijn negatieve oordeel over katholieken en het katholicisme werden de boeken over de Meijerij berucht. In zijn brieven heeft hij ook oog voor de omgeving en de sociale misstanden. Het is niet duidelijk of Hanewinckel de reizen zoals ze in het boek staan ook echt gemaakt heeft. In de tijd dat ze zijn gepubliceerd was hij dominee in Oost-Graafthijk (N-H), en uit gegevens blijkt niet dat hij die gemeente langdurig heeft verlaten.

Meijneke, F.C.

Op reis door de Meierij met Stephanus Hanewinckel : voettochten en bespiegelingen van een dominee, 1789-1850

Tilburg: Stichting Zuidelijk Historisch Contact, 2009. - 479 p. : ill.

ISBN 97-89-08-64-50-183

FORUM - STACKS - NN23690,38,3e reeks

In de voorrede geeft Hanewinckel aan dat hij bij het schrijven van het boek de nauwkeurige onzijdigheid heeft bewaard, en alles wat enige aanstoot in het Godsdienstige of Staatkundige zou kunnen geven, met de zachtste trekken getekend heeft. Ondanks dat heeft hij 'niets verzwegen of achtergehouden, maar de waarheid hulde gedaan'.

De in het boek toegevoegde kaart is door Hanewinckel gemaakt, al bestaande kaarten van het gebied bevatten volgens hem teveel fouten.

Hanewinkel, S.

Geschied- en aardrykskundige beschrijving der stad en meierey van 's-Hertogenbosch, beginnende met de vroegste tyden en eindigende met den jare 1802.

Te Nymegen: by J.C. Vieweg, 1803 - 542 p. : krt.

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1036

Haeble Potter (1770-1827) werd in 1803 beroepen als predikant naar Kaap de Goede Hoop. Door oorlogsomstandigheden vertrok hij pas in 1805 naar Zuid-Afrika. Zijn schip werd bij St. Helena door de Engelsen overgenomen en Potter werd in Engeland aan land gebracht. In 1807 werd hij hulppredikant in Amsterdam. Rond 1817 werd Potter predikant in Soerabaya, waar hij ook overleed.

De beschreven reizen (wandelingen) door Zuid-Holland zijn in briefvorm naar een vriend in Kent. De wandelingen zorgden ervoor dat Potter de drukke stad kon verlaten. De zogenaamde 'vrije zondagen' maakten het Potter mogelijk om vanuit Amsterdam wandelingen te maken. De brieven geven behalve beschrijvingen van de natuur, ook een inkijkje in het leven van een predikant, en de problemen waar men toen mee worstelde. De brieven zijn voorzien van talrijke dichtregels, psalmen en gezangen.

Potter, H. ; Meurs, J. van

Reizen door een groot gedeelte van Zuid-Holland : gedaan in de jaren 1807 en 1808
Amsterdam: C.L. Schleijer, 1809. - 223 p. : 2 grav.

FORUM - SPEC.COLL. - R342E01

Potter is na zijn (volgens zijn voorbericht) mislukte reis naar Kaap de Goede Hoop teruggekeerd naar Dokkum. Zonder ambtsbetrekking had hij de mogelijkheid om veel te lezen, schrijven en wandelen.

De wandeltochten (in de vier seizoenen gelopen), worden in brieven aan een vriend beschreven. De wandelingen zijn vooral in Friesland en Drenthe gelopen, met één uitzondering, een tocht in het Gooi. Potter was inmiddels als predikant in Amsterdam werkzaam.

Potter, H.

Wandelingen en kleine reizen door sommige gedeelten van het vaderland

Te Amsterdam: bij A.B. Saakes, 1808, 1809. - 2 dl. : 12 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R334F05

Isaac Anne Nijhoff (1795-1863), boekhandelaar, uitgever, archivaris en geschiedkundig publicist schreef het in 1821 uitgegeven boekje met drie wandelingen met Arnhem als startplaats. 1. Langs den Utrechtsen Weg, van Arnhem naar Wageningen. 2. Langs den Amsterdamschen Weg tot een uur afstands van Arnhem. 3. Langs den Zutphenschenweg, van Arnhem tot Dieren.

Nijhoff, I.A.

Wandelingen in een gedeelte van Gelderland, of geschiedkundige en plaatsbeschrijvende beschouwing van de omstreken der stad Arnhem - 2e dr.

Te Arnhem: bij Paulus Nijhoff, 1821. - 52 [=152] p. : 1 pl.

FORUM - SPEC.COLL. - R352F03

Het boekje Geldersch Arkadia wordt toegeschreven aan Isaac Anne Nijhoff. Het beschrijft een wandeling over het terrein van kasteel Biljoen in Velp, op anderhalf uur (wandel)afstand van Arnhem.

Geldersch Arkadia, of wandeling over Bilioen en Beekhuizen - 3e dr. :

Te Arnhem: bij Paulus Nijhoff, 1825. - 52 p. : 1 frontisp. .

FORUM - SPEC.COLL. - R351H06

Henning, Chr.; Michaël, J.G.
Vue du Grand Etang à Biljoen
[S.l.]:[s.n.], 1700—1800. - gravure
FORUM – SPEC.COLL. - TUIN 01.1081A. 06

In 1823 besloten de studenten Dirk van Hogendorp (25) en Jacob van Lennep (21) in plaats van de 'grand tour' een voetreis door Nederland te maken. De voetreis startte op 23 mei en duurde tot 2 september van dat jaar. Beiden hielden een dagboek bij, waarbij het verslag van Van Hogendorp op een ambtelijk verslag lijkt en dat van Van Lennep niet altijd even secuur is. Voorzien van aanbevelingsbrieven gingen de twee op stap. Door de aanbevelingsbrieven stond het toenmalige netwerk van de elite voor de twee studenten open. De wandeltocht was behalve een 'inspectie van de natie' ook een manier om bekenden te ontmoeten en vriendschappen aan te halen. Het kwam dan ook voor dat Van Hogendorp en Van Lennep weer teruggingen naar een gebied, omdat ze iemand wilden bezoeken. Naarmate de reis vorderde werd het wandelen minder en werd er gekozen voor andere manieren van vervoer.

Lennep, J. van ; Mak, G. ; Mathijssen, M.
Lopen met Van Lennep : de zomer van 1823 : dagboek van zijn voetreis door Nederland
Zwolle: Waanders, 2000. - 287 p. - ISBN 890-400-9513-2
VHL - boeken - 910.4(492) LOPE

Jan Bastiaan Christemeijer (1794-1872) vocht als soldaat mee in de slag bij Waterloo. Na diverse banen werd hij provinciaal ambtenaar in Utrecht, waar hij zich bezighield met de vaststelling van een maximumprijs van brood.

De beschrijvingen zijn in de vorm van brieven aan een vriend, die op de hoogte wordt gebracht van de tochten die Christemeijer heeft gemaakt. De beschrijvingen zijn niet 'een aanwijzing voor de weg alleen', maar vertelden ook over het landelijk schoon in het Sticht van Utrecht. Ook in dit boekje wordt de tekst afgewisseld met dichtregels.

Christemeijer, J.B.
Het lustoord tusschen Amstel en Grebbe, en elders in het Sticht van Utrecht
Schoonhoven: S.E. van Nooten, 1837. - 2 dl. : 2 pl.
FORUM - SPEC.COLL. - R351G06

Het panorama laat Utrecht rond 1859 zien. In diverse seizoenen komt men o.a. langs de Wittevrouwensingel, Catharijnesingel en Maliesingel. Uitgevouwen is het panorama bijna 6 meter lang.

Bos, J.

Panorama van Utrecht [Utrecht]: [Herfkens], [1859] : vouwpl. in kleur
FORUM - SPEC.COLL. - R338H13

Notaris Cornelis ten Hoet werd gevraagd om een boekje over zijn geboortestad Nijmegen te schrijven, waarbij het boek van Nijhoff over Arnhem als voorbeeld diende. Het boekje begint met een beschrijving van de geschiedenis van Nijmegen. Het tweede gedeelte geeft een beschrijving over de omstreken van Nijmegen: "voor zoo verre die inderdaad schoon en der bezigtiging waardig te noemen zijn". Het derde gedeelte bestaat uit wandelingen en beschrijvingen van buitenplaatsen.

Hoet, C. ten

Het Geldersch lustoord, of beschrijving van de stad Nijmegen en derzelver omstreken, met geschied- en oudheidkundige bijzonderheden - 2e dr.
Nijmegen: Wed. J.C. Vieweg en Zoon, [ca. 1826]. - 172 p. : 1 ill. [ca. 1826]
FORUM - SPEC.COLL. - R351E13,2

Het Geldersch reisje, van Amsterdam en elders, over Utrecht, Zeist en de Greb, op Arnhem, Nymegen en Zutphen, benevens derzelver omstreken; ter bezigtiging der voornaamste merkwaardigheden en bekoorlijke wandelwegen, natuurtafereelen en rustplaatsen, met de terugreis over Het Loo, Soestdijk, enz. - Nieuwe uitg.
Te Amsterdam: bij Ten Brink en De Vries, 1836. - 128 p. : 1 krt.
FORUM - SPEC.COLL. - R338H23

Dominee Otto Gerhard Heldring uit Hemmen schreef in 1839 het reisboek "De Veluwe, eene wandeling". Een verslag van een ontdekkingsstocht door een totaal onontgonnen gebied, waar hij zonder gids waarschijnlijk nooit meer uit gekomen was. Na afloop van de wandeling Arnhem-Hoenderloo had hij ontstoken ogen van het stuifzand. Hij schreef dan ook: 'Men behoeft waarlijk niet naar Afrika te reizen om zich een denkbeeld van zandwoestijnen te vormen.'

Heldring, O.G. ; Graadt Jonckers, R.H.

De Veluwe : eene wandeling.-
Arnhem: van Eldik Thieme, 1841. - 255 p.
FORUM - SPEC.COLL. - ZZ0533

Ds. Heldring was een zeer bewogen man met belangstelling voor landbouwkunde en archeologie. In 1839 'ontdekte' hij de buurtschap Hoenderloo. Getroffen door de armoede en het primitieve bestaan van de bewoners beloofde Heldring hulp. Allereerst werd een waterput gebouwd, later kwamen daar een school en kerk bij. Het boekje werd uitgegeven 'ten voordeele der school in Hoenderloo' en er kon vooraf worden ingetekend.

Heldring, O.G. ; Haasloop Werner, G.

Wandelingen over de Veluwe, ... : ten voordeele der school te Hoenderloo.-

Arnhem: G. van Eldik Thieme, 1845. - 38, 65, 81 p.

FORUM - SPEC.COLL. - R349F07

Wandelen is nuttig

Adriaan Pieter Twent, heer van Raaphorst (1745-1816), was een Nederlands staatsman. Ten tijde van Lodewijk Napoleon was hij minister van Binnenlandse Zaken en Waterstaat. Op zijn landgoed hield hij zich bezig met grondverbetering en veeziekten. Voor (fok)onderzoek hield Twent koeien en enkele honderden schapen.

De titel is een beetje misleidend. Er werd in dit geval doelbewust gewandeld. Twent onderzocht of de duinen geschikt zijn om schapen te houden en zo de duinen te verbeteren. Daarnaast probeerde hij antwoord te vinden op de vraag of de aanplant van (kostbaar) helmgras verminderd kon worden.

Twent, A.P.

Wandelingen naar de zeeduinen van Wassenaar tot dicht aan Scheveningen

[s-Gravenhage]: ter drukkerij van Vosmaer en Zonen, 1805. - 38 p.

FORUM - SPEC.COLL. - R338C62

De wijziging van de Arbeidswet, waarbij de 8-urige werkweek, de vrije zaterdagmiddag en de vrije zondag werd geregeld, zorgde voor een nieuwe groep enthousiaste wandelaars. Deze wandelaars gingen vaak in verenigingsverband op pad. De natuur werd zo ook een leerschool, waarbij kennis werd overgedragen.

Nederlandse bewerking van Wanderungen in Begleitung eines Naturkundigen van Dr. K.G. Lutz. Er wordt door velden, wegen, bos en hei gewandeld, waarbij de aandacht gaat naar alles wat groeit en bloeit.

De Nederlandse editie is aangepast aan de bij ons aanwezige flora en fauna. Wie een wandelroute denkt te vinden komt bedrogen uit.

Lutz, K.G. ; Uildriks, F.J. van

Natuurgenot : wandeltochten over velden en wegen, door bosch en hei, langs strand en duin

Zutphen: Schillemans & Van Belkum, [1900]. - 522 p. : ill.

FORUM - STACKS - 262G03

Dit boekje verscheen in de serie Paedagogische Vlugschriften dat werd uitgegeven onder redactie van de bekende onderwijsvernieuwers Jan Ligthart en Rommert Casimir.

De schrijfster, Jo Sterck-Proot (1868-1945) werkte tot haar huwelijk in 1907 in het onderwijs. Tijdens haar lessen ging zij met leerlingen de natuur in om ze te leren zien en waarnemen.

Voorals stadsmeisjes moesten tot een actieve deelname worden aangemoedigd. Schoolvrije dagen werden namelijk gezien als 'kleerenetalage-dagen' en zou leiden tot verstomping.

Sterck-Proot, J.M.

Wandelen en opmerken : hoe kinderen aardrijkskunde te leren uit onze naaste omgeving

Baarn: Hollandia, 1909. - 40 p.

FORUM - STACKS - 812D19

Het wandelboekje van de bekende Jac. P. Thijsse en E. Heimans was voornamelijk bedoeld om kinderen en leerlingen mee te geven tijdens wandelingen. Het boekje moest aansporen om er op uit te trekken en met open ogen in de natuur rond te kijken. Daarnaast moest het antwoord geven op vragen die tijdens een wandeling boven konden komen. De schrijvers hebben zich de wandelaars voorgesteld van 'gewonen aanleg en van tien tot dertien jaar'.

Heimans, E. ; Thijsse, J.P.

Wandelboekje voor natuurvrienden - 2e dr.

Amsterdam: Versluys, 1901

FORUM - SPEC.COLL. - N0849

De firma Verkade begon in 1903 met de bekende plaatjesalbums. De eerste boeken over sprookjes kwamen oorspronkelijk uit Duitsland. Door

het grote succes besloot Verkade andere albums uit te geven met de natuur en het landschap in Nederland als onderwerp.

In 1904 werd Jac. P. Thijsse benaderd om de tekst te gaan verzorgen voor de andere albums van Verkade. Uiteindelijk schreef hij 19 van de 31 Verkade-albums. In 1906 begon hij met de albums Lente, Zomer, Herfst en Winter.

Thijsse, J.P. ; Voerman, J. ; Oort, J. van

De bonte wei

Zaandam: Bakkerij 'De Ruiters' der Firma Verkade & Comp., 1911. - 79 p. : ill.

FORUM - SPEC.COLL. - ZZ0358

De ondertitel van dit tijdschrift was tijdschrift voor natuursport. Het zelf gaan kijken en waarnemen in de natuur als hobby, werd ook wel 'natuursport' genoemd.

Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (Amsterdam)

De levende natuur

Amsterdam: Nederlandse Natuurhistorische Vereniging

FORUM - STACKS - NN31969. - Jrg. 1(1896)

In 1929 verscheen het eerste nummer van het tijdschrift 'De Wandelaar'. Dit tijdschrift probeerde om op boeiende en leerzame wijze te vertellen over de vier seizoenen. Zowel planten, dieren alsook het weer en de atmosfeer waren onderwerpen die werden behandeld. Daarnaast had de redactie van "De Wandelaar" zich ook een taak gesteld zich te 'keeren tegen alles en allen, die onze vaderlandsche monumenten en vaderlandsche natuur ontluisteren en zodoende een aanslag plegen op het geluk van ons, en van hen, die na ons komen'. Etholoog Niko Tinbergen, tuinarchitecte Tine Cool en journalist en schrijver Jan Campert schreven regelmatig voor 'De Wandelaar'.

De Wandelaar : geïllustreerd maandblad gewijd aan natuurstudie, natuurbescherming, heemschut, geologie, folklore, buitenleven en toerisme

Laren: Schoonderbeek

FORUM - STACKS - NN31935. - Jrg. 1(1929)

Wandelen is leuk

Feith, J. ; Behrens, C.G. ; Vlijmen, B. van
Zwerftochten door ons land: Gelderland
Zaandam: Koek- en beschuitfabriek v/h G. Hille & Zoon, [1931]. - 95 p. : zw. tek.,
gekl. ill., krt.
FORUM - SPEC.COLL. - ZZ0592

In 1936 werd het album Limburg uitgegeven door de N.V. Koek- en beschuitfabriek v/h G. Hille & Zoon. Plaatjesbonnen werden bij artikelen verpakt; de bonnen konden worden ingewisseld voor plaatjes. De opzet van dit boek is anders omdat een 'half dozijn jongens en meisjes op vacantiereis door Limburg' het verhaal doen. Tot deze opzet was besloten na een enquête onder hoofden van scholen. Op verzoek verscheen deze editie dan ook in een vereenvoudigde spelling.

Feith, J. ; Vlijmen, B. van ; Jansen, W.
Zwerftochten door ons land: Limburg.
Zaandam: Koek- en beschuitfabriek v/h G. Hille & Zoon, [1936]. - 101 p: gekl. ill.,
krt.
FORUM - SPEC.COLL. - ZZ0597

In de periode van 1874 tot 1883 maakte de Doopsgezinde predikant Jacobus Craandijk (1834-1912) ongeveer 60 wandelingen van meerdere dagen. Van alle wandelingen deed hij verslag in 'Wandelingen door Nederland'. In de inleiding merkt Craandijk op dat er veel verandert in de wereld. Huizen worden gesloopt, villaparken aangelegd, bossen gekapt, opgedeeld of als landbouwgrond gebruikt. Craandijk probeert door eigen waarnemingen en ondervinding te komen tot een monument van verdwijnend Nederland.

Craandijk, J. ; Schipperus, P.A.
Wandelingen door Nederland met pen en potlood: Tweede deel
Haarlem: Kruseman & Tjeenk Willink, 1876. - VII, 374 p.
FORUM - SPEC.COLL. - R387G05

Limburg was al vroeg in de 20^e eeuw een populair reisdoel. Dit had te maken met de ligging, de mooie natuur en de schone lucht. Valkenburg stond in het midden van de 19^e eeuw bekend als 'Luftkurort'. Door de

jaren heen was er al veel grensverkeer tussen België, Duitsland en Limburg. Na de aanleg van de spoorlijn Maastricht - Aken in 1853 nam het bezoek verder toe.

Na eerdere (mislukte) pogingen in 1876 en 1885 om een bureau voor vreemdelingenverkeer in Amsterdam op te starten werd in 1885 Valkenburgse VVV opgericht.

Betsy Perk (1833-1906) schrijfster en een van de pioniers van de vrouwenbeweging was zeer gecharmeerd van de schoonheid van Limburg. Door haar artikelen in o.a. het bekende tijdschrift 'Eigen Haard' werd een bezoek aan Limburg nog populairder.

Eversen, J.M.H.

Zuid - Limburg : gids voor wandelaars en wielrijders : met een geschiedkundig overzicht van de oudste tijden tot op heden van de steden Maastricht en Valkenberg, evenals van enkele oude sloten en ruïnen als Lichtenberg, Hoensbroek, Schaesberg, enz. enz. D:

Maastricht: Leiter-Nypels, [1902]. - 123 p. : foto-ill., krt.

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1392,09

Franquinet, E.

Gulpen en omgeving : Limburg's aan natuurschoon rijkste streek

Gulpen: V.V.V., [ca. 1920]. - 15 p. : 1 krt., 6 ill.

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1392,36

H. Witte beschreef een bezoek aan Limburg (Neerland's Zwitserland'), als een prima alternatief voor een buitenlandse reis. Veel zaken waren nergens anders in Nederland te vinden: een andere natuur, andere zeden en gewoonten en voor velen een bijna onverstaanbare taal. Volgens de schrijver was Limburg voor veel landgenoten nog een 'terra incognita' ondanks de vele bezoekers. Het lag zo afgelegen, en tot voor kort was het zo slecht te bereiken dat niemand op de gedachte kwam om naar Limburg te gaan.

Witte, H.

In en om Valkenburg : wandelgids voor Valkenburg's omstreken - 2e dr.

Leiden: Brill, 1890. - 122 p.

FORUM - STACKS - 827A06

Door ieder jaar drie provincies per fiets te ontdekken verzamelde Hendrik Blink het materiaal voor Eems en Schelde. Na vier jaar was de serie

afgerond. Blink werd in 1906 buitengewoon hoogleraar in de economische geografie aan de Hoogere Landbouwschool in Wageningen.

Blink, H.

Van Eems tot Schelde : wandelingen door oud en nieuw Nederland : met kaartjes, gekleurde en ongekleurde platen en gravures

Amsterdam: Van Holkema & Warendorf, 1902-1906. - 4 dl

FORUM - STACKS - 265A15. – dl. 3 en 4

In 1913 ontwierp de A.N.W.B. een wandelroute van 150 km van Amsterdam naar Arnhem, compleet met routebeschrijving en gemarkeerd met bordjes. Daarnaast werden papierbakken en oriëntatietafels bij uitzichtpunten geplaatst. Het wandelboekje bleek een groot succes te zijn, en meer routes volgden. De voorkant van het boekje is ontworpen door schilder/grafisch ontwerper Willy Sluiter. De tekst was van journalist/schrijver Jan Feith.

Koninklijke Nederlandsche Toeristenbond ANWB ('s-Gravenhage) Jan Feith

Te voet van Amsterdam naar Arnhem

['s-Gravenhage]: ANWB, 1914. - 43 p. + 4 bl. krt : ill.

FORUM – SPEC.COLL. - R391E32

De wandelgids door Nederland is een beknopte versie van de Wandelingen, met uitstapjes die geschikt zijn om in 4 à 5 dagen te doen.

Craandijk, J.

Wandelgids door de mooiste streken van Nederland

Haarlem: Tjeenk Willink, 1892. - [19], 287 p

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1452

Gids voor Wageningen en omstreken.

Wageningen: Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer, [1921]. - 126 p : foto-ill.

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1392,40

Gids van Ede en omstreken.

Ede: Het Wapen van Ede, [ca. 1910]. - 52 p.

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1392,02

Wandelgids voor Oosterbeek en omstreken - 3e dr.

[Oosterbeek]: [V.V.V.], 1909. - 72 p. : foto-ill.

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1392,01

Gids voor Arnhem en omstreken met plattegrond van Arnhem, wandelkaarten in kleuren en in den tekst, benevens een groot aantal afbeeldingen in en buiten den tekst - 8e dr.

Arnhem: G.J. Thieme, 1907. - 190 p. : foto-ill.

FORUM - SPEC.COLL. - RHH1392,03

In de periode na de oorlog kreeg men steeds meer vrije tijd. Het wandelen is nu een mogelijkheid om te ontspannen en de mogelijkheden zijn legio. Van lange afstandswandelingen, bergtochten tot het zondagse wandelingetje in het bos.

Mijn eigen interesse in onderwijs en opmerkelijke weetjes hebben er voor gezorgd dat de keuze arbitrair is. Wel is er geprobeerd een overzicht te geven van wat er op wandelgebied te vinden is in de collecties van Bibliotheek Wageningen UR.

Literatuur

Hond, J. de

Verlangen naar het Oosten : oriëntalisme in de Nederlandse cultuur, ca. 1800-1920

Leiden: Primavera Pers, 2008. - 424 p : ill.

LEE UW - *HDB 57 - 226-D-1-b/2008-007

Verhoeven, G.

Anders reizen? : evoluties in vroegmoderne reiservaringen van Hollandse en Brabantse elites (1600-1750)

Hilversum: Verloren, 2009. - 416 p : ill.

LEE UW - *HDB 57 - 226-D-1-b/2009-010

Leeuw, R. de (red.)

Herinneringen aan Italië : kunst en toerisme in de 18de eeuw

's-Gravenhage ; Zwolle: Rijksdienst Beeldende Kunst ; Uitgeverij

Waanders, 1984. – 264 p.

Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren

DBNL, <http://www.dbnl.org/>

Koninklijke Bibliotheek, dossier over

expedities <http://www.kb.nl/dossiers/expedities/expedities-lit2.html>

Wikipedia, Nederlands en Engelse versie